

УДК 241.513; 123.1; 140.8; 113

КАТЕГОРІЇ ЛЮБОВІ І СВОБОДИ У МЕТАФІЗИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Андрій Поправко,

Головний спеціаліст міжнародного відділу

Національної спілки письменників України

У статті обґрунтовується провідне значення категорій любові і свободи, як таких, що лежать в основі світобудови, а також стверджується, що духовний розвиток значної частини людства ефективний саме через безумовну любов, а не через страх, бо останній призводить до погіршення як духовного, так і фізичного здоров'я.

Ключові слова: *любов, свобода, енергія, життя, закон причинно-наслідкового зв'язку, гріх, покаєння, прощення, провина, страх, злоба, психосоматика, стрес.*

A leading importance of love and freedom categories being in the Universe basis is proved in the article. Also it is argued that spiritual evolution of the humankind at least its considerable part would be just effective by unconditional love, nor by fear, because the latter causes spiritual and physical diseases.

Key words: love, freedom, energy, life, law of cause and effect relation, sin, repentance, forgiveness, guilt, fear, malice, psychosomatics, stress.

В статье обосновывается ведущее значение категорий любви и свободы, лежащих в основе мироздания, а также утверждается, что духовное развитие значительной части человечества эффективно идет именно посредством безусловной любви, а не страха, ибо последний ведет к ухудшению как духовного, так и физического здоровья.

Ключевые слова: любовь, свобода, энергия, жизнь, закон причинно-следственной связи, грех, покаяние, прощение, вина, страх, злоба, психосоматика, стресс.

Постановка проблеми. Як побудований Всесвіт, які принципи і закони лежать в основі його існування? Ці ключові питання упродовж віків і тисячоліть намагалися розв'язати філософія і теологія, езотеричні науки,

природничі й гуманітарні, серед яких за останній час найважливіший внесок – за психологією. Кожен з перелічених способів і напрямків осмислення буття має своє світобачення і свої здобутки. Чи можна, користуючись ними, намалювати певне універсальне бачення світобудови задля глибшого розуміння як місця і ролі людини у Всесвіті, так і задачі, що поставлені перед нею? І особливо це є актуальним на початку третього тисячоліття по Р.Х.

Мета дослідження полягає у спробі розкриття відомої тези «Бог є любов», визначити ступінь вагомості у світобудові й філософській думці взаємопов'язаних категорій любові і свободи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Від часів давньогрецького філософа Емпедокла ані теологія, ані філософія не розглядали любов у якості першооснови буття. Так, значної уваги до категорії любові приділяли, зокрема, Т. де Шарден, Е. Фромм та Вл. Соловйов, але вони розглядали її не глобально – лише як критерій буття, спосіб життєдіяльності, протилежність егоїзму і т.і. У сучасному вузівському підручнику з філософії [8] категорії любові взагалі не знайшлося місця – любов згадується лише серед цінностей людського й суспільного буття. Натомість останнім часом опубліковано багато світоглядницьких праць як езотеричного напрямку, серед яких варто виділити Н.Д.Уолша [9] та А. де Мелло [4], так і праць тих лікарів і психологів, які шукають (й успішно знаходять) психічні причини хвороб та пропонують духовні способи їх лікування. Це такі автори як Л. Хей, Л. Бурбо, В. Синельников, О. Свіяш, Л. Вілма [2], Чіттапад, К. Тіппінг та ін. Таким чином, настав час, спираючись як на давні, перевірені віками, духовні надбання, так і на здобутки сучасної науки і практики, спробувати наблизитися до істини у розумінні Бога, Всесвіту і людини.

Виклад основного матеріалу почнемо з життєвої картинки. Яюсь я стояв у храмі на літургії, а повз мене проходили парафіяни, які щойно прийняли причастя. Тут я звернув увагу на їх вираз обличчя. І був уражений. Замість очікуваної радості, просвітленості, обличчя ці виражали... ні, не

просто серйозність, що можна було б зрозуміти, а надзвичайний сум і пригніченість, вони виражали провину і страх.

Чи є це нормальним? Чи сприяє духовності почуття провини і страху?

Релігії, ідеології та інституції суспільства століттями програмують у свідомості людей почуття провини, загрожують покаранням за гріховні вчинки, мовлення, думки. Страх перед вічними муками, перед пеклом вважається церквами корисним для духовного зростання осіб і народів.

Для прикладу зачитуємо «Катехізіс православної церкви»:

«382. Роздуми про смерть, про Воскресіння, про Останній Суд, про вічне блаженство та про вічні муки допомагають нам утримуватися від гріхів...» [7, 64].

«453. Голодні і спрагли правди – це ті, хто любить робити добро, але не вважає себе праведником, не покладається на свої добрі справи, але визнає себе грішним та винним перед Богом...» [7, 75].

Для відповіді на поставлені запитання розглянемо – ясна річ, доволі конспективно – проблему гріха та суміжні проблеми у богословському, філософському, психологічному та езотеричному вимірах.

Звернімося до теології. Ось, наприклад, що пише один з видатних православних богословів ХХ ст. Павел Євдокімов:

«Якщо для Платона протилежність істині – помилка, то для більш глибокого (?! – А.П.) євангельського рівня – брехня» [3, 82]. Чи це не підміна? Помилка – результат дії ненавмисно злої, брехня ж – навпаки. Провина від помилки (психологічно) суттєво менша за провину від брехні.

Варто звернути увагу на старогрецький, власне євангельський, еквівалент терміну «гріх» – *амартіа*, що означає «непотрапляння в ціль», «промах», «неточність», «недосконалість». Усього-на-всього.

Натомість згаданий «Катехізіс» стверджує:

«154. Гріх – це злочин перед законом» [7, 27].

«228. Він (Ісус Христос) буде судити всіх людей без винятку» [7, 38].

«350. Від того, хто кається, вимагається журба про гріхи...» [7, 58].

«419. При Правосудді Божому ми можемо сподіватися на прощення провин наших – через клопотання Господа Ісуса Христа» [7, 70].

Чому стався такий відступ від новозавітного розуміння? Гріх-помилка перетворився на гріх-провину. Помилка вимагає усвідомлення й виправлення. Провина, окрім цього, – осудження й покарання. Почуття провини породжує страх перед покаранням. Взагалі, будь-яке почуття провини (а цьому відповідає певна енергія) породжує *страх*. Так, покарання можна применшити аж до його скасування через покаєння і сповідь. Але чи відбудеться повне скасування, тобто – виправдання, помилювання, залежить не від людини, а від стороннього Суб'єкта – Бога. Отож, це не применшує страху.

Розуміння гріха як провини було перейняте від Старого Завіту, де основна парадигма: Бог – Пан, Господар, Володар, а людина – раб. Раб же завжди винний (в обох смислах цього слова). Пан у разі недбайливості, непослуху та будь-яких неправильних дій раба гнівається й карає – і за життя, і в посмерті. Бог-Пан ревниво вимагає поклоніння і догоджання.

Ясна річ, заляканими, покірними людьми дуже зручно керувати. Ні, мова не про Бога, а про можновладців – духовних і світських.

Та ось дві тисячі років тому прийшов у цей світ Син Божий Ісус Христос. І проголосив нову парадигму: Бог – це Отець, Батько, а люди – сини Божі (згадаймо звернення молитви Господньої: «Отче наш!» та притчу про блудного сина). Саме в цьому й полягав «злочин» Ісуса з точки зору юдейських священників: «І тому то юдеї ще більш намагалися вбити Його, що не тільки суботу порушував Він, але й Бога Отцем Своїм звав, тим роблячись Богові рівним» (Ін 5:18).

«Я... не буду рабами вас звати, бо не відає раб, що пан його чинить. А вас назвав друзями Я, бо Я вам об'явив усе те, що почув від Мого Отця» (Ін 15:15). Ось так, люди можуть бути навіть друзями Богу.

Новий Завіт запропонував новий рівень відносин людини і Бога, що значною мірою заперечував старий.

Але церква намагалася поєднати у своїй теології обидва завіти і, звісно, зробила це, як зуміла. Дійсно, як можна заперечити Старий Завіт? Бо ж, по-перше, Ісус спирався у своєму вченні саме на Старий Завіт, цитуючи його. Однак, інакше не могло бути, бо Він виріс в старюдейській вірі й мусив спілкуватися з юдеями доступною для них мовою. Цікаво, що в євангелії від Івана Ісус завжди каже їм: «ваш закон», відділяючи Себе від старюдейської традиції. А по-друге, як відмовитися від Старого Завіту, коли це богонатхненні тексти? І, ясна річ, жодною комою чи крапкою ніяк не можна знехтувати. Таке ставлення до біблійних текстів, як до ледь не абсолютно істинних, є, по суті, порушенням заповіді «не створи собі кумира».

Ось щодо цього думку Н.Бердяєва: «Людське пізнання вельми залежить від соціального середовища, і ніщо так не викривляло і не затемнювало чистоту християнського Одкровення, як соціальні впливи, як перенесення соціальних категорій владування і рабства на релігійне життя і навіть на самі догмати. І Священне Писання є вже відбиттям Одкровення Бога в обмеженому людському середовищі й обмеженій людській мові. Обоження букви Писання є формою ідолопоклоніння» [5, 123-124].

Проблема так званої деміфологізації Біблії постала ще з часів раннього християнства, а особливо радикально її вирішували протестантські теологи Р.Бультман і Д.Бонхьоффер, але традиція ставитися до біблійних текстів як на безсумнівний і беззаперечний авторитет понині бере гору.

Тут варто зауважити, що, по-перше, багато біблійних текстів є сакральними, і їх не можна тлумачити поверхово, що звичайно роблять. А по-друге, ніхто у нашому, земному світі не володіє істиною в її повноті, і тому будь-який писаний текст не позбавлений суб'єктивізму автора.

Таким чином, і після завершення на Землі місії Христа отці Церкви не відмовились від використання страху для духовної опіки над паствою.

Страх, що породжується почуттям провини, в свою чергу, породжує злобу. Ці три типи стресів хоч (звичайно) й утворюють указаний ланцюжок, але діють кожен самостійно.

Усі гріхи, тобто недосконалості, або стреси, людини представляють собою відповідні окремі види почуттів провини, страху та злоби; остання, наприклад, може мати різні форми: від печалі (як безсилої злоби) до крайніх проявів ненависті, бажання помсти та вбивства. На фізичному (та метафізичному) рівні ці стреси являють собою відповідні згущення негативної енергії, яка накопичується при періодичному прояві стресів в людському тілі (тонких тілах різної густоти) і, зрештою, спричиняє захворювання. Таким способом тіло сигналізує людській душі, що треба виправляти свої недосконалості. Це вселенський, Божий закон, подібний до закону всесвітнього тяжіння, і він зовсім не є карою.

Цей триголовий змій (вина – страх – злоба) протистоїть Любові, що є позитивною, життєдайною енергією.

Для виправлення, виведення, або переполяризації негативної енергії та полишення гріхів і, водночас, сповнення енергією Любові названі в євангеліях два універсальних способи: *покаяння* і *прощення*.

«Бог є Любов». Так чи може Бог-Отець карати своїх дітей вічними муками? Гадаємо, відповідь для мислячої та щиросердної людини очевидна.

Тоді виникає слушне питання: Чому ж людина страждає, чому потрапляє в негативні ситуації?

У Всесвіті діє закон причинно-наслідкових зв'язків, знаний ще як закон карми. Кожна людина невідворотно стикається з *наслідками* своїх виборів і рішень, виражених у вчинках, словах і думках.

Наслідок – це природний результат, кара ж – результат штучний, суб'єктивний, це вирок певного судді. Людина має можливість впливати на наслідок, управляти їм, натомість вирок і кара – поза її спроможністю.

Закон причинно-наслідкових зв'язків (закон карми) не є законом відплати, бо мета його – навчання людини заради її еволюції, духовного зростання. Людина мусить через наслідки своїх вчинків, виборів і рішень усвідомити свої помилки і виправити свої реакції, звички, думки. Мусить здійснитися *покаяння* – в його справжньому, первісному смислі, бо відповідний євангельський грецькомовний термін *метанойа* означає «переміна мислення».

Вина і страх є невід'ємними властивостями рабства. Так само атрибутом, а точніше супутником Любові є Свобода.

Ставлення християнської теології до свободи, як це на перший погляд не дивно, є негативним. Ось що пише вище згадуваний П.Євдокімов: «Біблія вбачає у злі не просту відсутність добра і досконалості, тобто неповноту, а свободу, що перетворилася у злу волю» [3, 83]. «Свобода, якщо вона реальна, призводить до зла» [3, 45]. *Любов і свобода навіть протиставляються*. «Що принадить її (людину): любов чи свобода, яка з цих двох безкінечностей? – ось питання, яке ставить пекло» [3, 91].

Навіть Н.Бердяєв, що був релігійним філософом, а не богословом, і в своїх працях категорії свободи приділяв особливу увагу, по суті погоджувався з традиційним релігійним ставленням: «Обидві фази гріхопадіння (Люцифера з третиною ангелів та Адама – *А.П.*) припускають своєю умовою свободу – як духовних сил, так і духовно-тілесної істоти, людини» [5, 285]. Взагалі ж він пояснював походження зла «нетварною свободою» та «волею у ніщо», непідвладною Богові.

Ось так дарована Богом людині свобода вибору, без якої неможливе самоусвідомлення, самовдосконалення і, зрештою, обоження людини, трактується як причина існування зла на Землі й у Всесвіті. Виходить, Бог є посередньо винним у існуванні зла? А що би було без свободи? – люди перетворилися б на ляльок-маріонеток. Чи цікаво було би Всевишньому бути ляльководом? Інша річ – земним можновладцям, світським і духовним...

Любов – вільна. Отож, свобода – також сутність Бога, бо любов – це проявлений Бог.

Як сутність Бога, свобода є основною концепцією побудови життя. І так само, свобода невід’ємна від людської душі, бо за своєю природою душа вільна. Тому будь-яка система (владна, ідеологічна, інституційна), що обмежує свободу (особливо духовну) або знищує її, працює проти Життя, проти Бога.

Ось як виразно висловлюється сучасний американський автор Ніл Доналд Уолш: «Ніхто і ніщо не обмежено в Божому Царстві. І любов знає лише свободу. Як і душа. Як і Бог. Усі ці слова є рівнозначними: Любов = Свобода = Душа = Бог. В кожному з них є аспекти інших. Усі є одні одним.» [9, 155].

Вся історія цивілізації – це рух від рабства до свободи. Західні країни на цьому шляху, починаючи з епохи Ренесансу, дещо випереджають інших. Але до повної свободи дистанція величезного розміру (свобода – категорія багатомірна). У ментальності кожної людини певною, власною мірою присутня вагома складова – *ментальність раба*. І не просто слушно, а геніально заповідав А.П.Чехов: «вичавлювати з себе раба».

У чому, до речі, головна відмінність менталітету українців від росіян? У ментальності, в душі понад половини українців свобода (її відчуття, цінність і прагнення до неї) домінує над рабством. І цьому нині є багато свідчень – від помаранчевої революції до парламентських виборів та відповідних соціологічних опитувань.

В Росії ж ситуація зворотня. Переважна більшість росіян схиляється до авторитаризму й тоталітаризму, є прихильною до жорсткої, навіть жорстокої влади й побудови подібного до радянського владного режиму, вважають цілком прийнятними репресивні дії, а найвидатнішими діячами Росії – Сталіна й Леніна. І цим духом несвободи просякнута все суспільство.

Так, можна бути імператором чи президентом, але мати ментальність холопа. Бо всім диктаторам й автократам притаманна саме холопська ментальність.

Багато великих росіян за останні два століття – від П.Чаадаєва до В.Висоцького (вплив останнього мав як усеросійське, так і загальносоюзне значення) – своєю діяльністю і творчістю намагалися пробудити дух свободи в російському народі, але поки що успіхи локальні (наприклад, повалення більшовицького режиму).

Отож, стверджуємо, що принцип свободи лежить в основі світобудови.

А як же бути з тим, що свобода може призвести до свавілля, анархії, волюнтаризму, безвідповідальності. Всім відоме визначення свободи з курсу діалектичного матеріалізму, запозичене у Ф.В.Шеллінга: «Свобода – це усвідомлена необхідність». Чи не здається вам, що у словах «усвідомлена необхідність» проступає певний примус, а значить, несвобода? Це ніби сказати: справжній мед – це мед, приправлений дьогтем у правильній пропорції. До речі, іще класична філософія і метафізика свободу і необхідність протиставляли.

До зла, до поганих наслідків призводить *свобода без любові*. Власне, тоді свобода перетворюється у *свавілля*. Натомість свобода при наявності любові, а особливо Любові досконалої, і є справжньою Свободою, яка *автоматично* забезпечує відповідальність, а також досконалість дії і благодетельність. *Любов неможлива без Свободи, а Свобода неможлива без Любові*. В усіх випадках, коли треба зробити вибір, варто запитувати себе: «Як зараз вчинила би Любов?» І не помилитесь, якщо маєте любов у серці.

Так, спускаючись до рівня міжособистісних стосунків, резюмуємо: що більше ви любите людину, тим більшу свободу даєте їй бути тим, ким вона є, як духовна істота.

У контексті наших роздумів варто звернутися до заключного діалогу Ісуса з Петром з єв. від Івана (Ін. 21:15-17). Ісус питає Петра: «Чи ти любиш (грецькою: *αγαπας*) Мене?», відповідь Петра: «Я люблю (*φιλο* – «душевно люблю», іноді перекладають «кохаю»). «Паси ягнята Мої!». Другий раз цей діалог повторюється, лише заключна фраза звучить: «Паси вівці Мої!». Петро, як видно, не розуміє Ісуса, про яку любов Той питає. Нарешті, третім разом Ісус звертається уже зрозумілим для Петра дієсловом *φιλος*. Все це має пророчий смисл! Церква, першобудівничим якої був Петро, до кінця так і не збагнула, що таке є Божественна Любов *αγαπε*.

Всім відомі прекрасні слова про досконалу любов апостола Павла (1 Кор. 13): «любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, не величається, ... не шукає тільки свого...» і т.д. Водночас він згоден зі старозавітним (Євр. 12:6): «Бо Господь, кого любить, того Він карає, і б'є кожного сина, якого приймає!» Коли терпите кару, то робить Бог вам, як синам. Хіба є такий син, що батько його не карає?» Важко погодитися з цією логікою: перенесення на Бога людських звичаєвих педагогічних прийомів.

Найкраще, як на мою думку сказано про любов апостолом Іваном у 1-му соборному посланні. Зокрема, акцентуємо такі рядки: «Страху немає в любові, але досконала любов проганяє страх геть, бо страх дає муку. Хто ж боїться, той не досконалий в любові» (1 Ін. 4:18). Все, крапка. «Досконала любов проганяє страх геть» і жодної краплини страху не залишає. Натомість отці Церкви зауважили (Авва Дорофей): «І ця (істинна) любов приводить людину у досконалий страх, бо вона боїться Бога і виконує волю Божу...» оскільки боїться лишитися Божої любові [6, 64]. Досконала людина «боїться, бо любить». І якими цитатами все це підкріплюється? Звичайно, зі Старого Завіту.

Але лишитися Божої любові НЕМОЖЛИВО. Людина (на рівні свого душевно-тілесного *ego*) може не любити Бога, але Бог завше, кожної миті і при будь-яких обставинах, щоб ця людина не чинила, ЛЮБИТЬ її. Кожну

людину. Безмежною, безперервною і невичерпною Любов'ю. Людина може зректися Бога, але Бог не відречеться від людини. І тому боятися відпасти від Бога нема чого. Бо це – в руках самої людини.

В цьому контексті важко погодитися з П.Євдокимовим, що «любов завжди взаємна» (богослов не має на увазі любов на рівні духовного Я людини). І це, на його думку, – «головна таємниця любові». «Вона завжди викликає взаємність, навіть якщо ця взаємність несвідома, пригнічена або спотворена... В очікуванні достойного відгуку любов може лише страждати и бути чистою жертвою, аж до смерті і спуску до аду» [3, 51].

Але досконала, Божественна Любов *не очікує*, а також нічого *не вимагає* і *не ревнує*. І вона не є жертвою, вона є *даром*. Любов дарується, нічого не вимагаючи у відповідь і не очікуючи ані вигоди, ані нагород, ані любові у відповідь.

Натомість люди звикли до любові власницької. І на таку свою любов чекають взаємності, за принципом: «ти – мені, я – тобі», посягають на час, увагу, свободу, ресурси і т.і. того, кого люблять. І бурхливо переживають і гніваються, якщо виходить не так, як їм до вподоби.

Якщо, наприклад, чоловік боїться, що його жінка піде від нього, або покохає когось іншого чи просто подарує частинку тепла свого серця, то його охоплюють ревності. Бо ж він «боїться, бо любить»! Але така любов призводить, як відомо, до сумних наслідків.

Любити будь-кого зовсім не означає мати потребу в цій особі. Якщо відчуваєте певну потребу, то Ви більше, очевидно, любите не людину, а те, що вона Вам дає.

А Божественна, досконала, абсолютна, безумовна любов-агапе дарує себе, радіє від можливості й самого процесу дарування, нічого не вимагає від того, кого любить і не перестає любити, щоб та особа не чинила, вона не бере нічого, що не дають добровільно, вона не дарує (окрім своєї енергії) нічого, що не приймають з радістю, *вона не ставить ніяких умов*. І саме так Бог

радить нам навчитися любити всіх, включно ворогів наших. «Любов покриває всякий гріх»... «Досконала любов проганяє страх геть».

Серед легіону страхів, які може вмістити в собі людина (страх зробити не так, страх помилитися, страх запізнитися, страх безгрошів'я і т.д.) найважливішим, базовим страхом є *страх, що мене не люблять* і парний до нього: *страх, що моєї любові не потребують* [2]. Любов – це звільнення від страхів, а також від злоби і від почуття провини.

Власницька, земна любов тимчасова, поверхова і швидкоплинна. На відміну від неї Любов безумовна – глибока і вічна.

Любов – це є також складова смислу життя. А життя взагалі – це прояв Любові.

Енергія Любові – це базова енергія Всесвіту, через яку все існує і якою все живиться. Таким чином, Любов лежить в основі Всесвіту і наповнює його. Хто абсолютно любить, той все приймає і все благословляє.

Любити досконало треба і себе. Бо справжня любов розчиняє его, а не укріплює його. Его вважає себе істотою, відокремленою від Бога, від світу і від інших. Відчуття ж єдності з іншими – людьми, тваринами, природою, Всесвітом, Богом – це прояв Любові. І чим ширше коло тих, з ким відчувається єдність, тим досконаліша любов. Розрізнення ж за принципом «свій-чужий» – це підхід застарілий, язичницько-старозавітний, але який, на жаль, культивують як сучасні церкви, так і сучасні суспільства та держави.

Віддавна стояло питання: Як змусити людину еволюціонувати: через страх чи через любов. Релігії (та церкви, що експлуатують й утверджують релігії) обрали перше, чи, точніше кажучи, з відчутною домінантою страху. Цей підхід, як показує історія, не призвів до всебічно-доброго результату. Варто тут наголосити, що проблеми виникають не через віру в Бога, а через те, у якого Бога люди вірують. Віра в Бога, Який гнівається, судить, карає і мучить не призвела до зменшення зла у світі. Під гнітом страху людина,

якщо й еволюціонує, то недостатньо і неповноцінно. Настав час увірувати у Справжнього Бога, у Бога, який являє Безумовну Любов. На любов Бога людина відповідатиме любов'ю.

Так, Бог указує шлях, а не виправляє, рекомендує, а не обвинувачує, прощає, а не карає. Бог безмежний, як і шляхи до нього.

Але, ясна річ, існує вельми широкий прошарок людей, яким *годиться* вірувати у гнівного Бога, бо інакше вони не можуть. Вони звикли покладатися на інших: на священників і отців церкви, які витлумачують їм Писання і Передання. Але це підходить не для всіх. Бо сучасні церкви, духовно виховуючи паству, на певному етапі гальмують духовне зростання провідної частини парафіян. Між іншим, євангельський термін «ловці душ», якщо вдуматись, є підозрілим і викликає нерадінні емоції.

Повернімося до діалогу Ісуса з Петром. За деякими списками євангелія, Ісус наказує, першим разом, Петрові: «Паси ягнята!», другим – «Паси слабівівці!», а третім: «Паси сильні вівці!». Це указує на поділ пастви на оголошених, вірних і посвячених. Церковна практика не стала піклуватися останніми після «перемоги» над гностиками, а згодом позбулася також інституту оголошених. «Літургія оголошених», як частина загальної літургії, залишилась на церковній службі лише як данина історії...

Нині ж, на початку 3-го тисячоліття по Р.Х., настав час працювати на відродження й легалізацію інституту покликаних. Час харчуватися не духовним молоком, а твердою їжею, що надає Істина, що дарована Богом і яка є Бог (Логос).

ЛІТЕРАТУРА

1. Біблія.
2. *Вишма Л.* Душевный свет. — Екатеринбург: У-Фактория, 2004. — 240 с.
3. *Евдокимов П.* Этапы духовной жизни: От отцов-пустынников до наших дней. — М.: Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2003. — 232 с.
4. *Мелло Э., де.* Свобода и любовь. Медитации. — М.: ООО Издательский дом «София», 2005. — 208 с.
5. *Мень А.* Библиологический словарь. В 3-х т. — М.: Фонд им. Александра Меня, 2002. — Т. 1. — 608 с.
6. Преподобного отца нашего Аввы Дорофея душеполезные поучения и послания. — М.: «Лодья», 1999. — 288 с.
7. Пространный христианский Катихизис Православной католической восточной церкви. — М.: Свято-Троицкая Сергиева лавра, 2000. — 104 с.
8. Філософія: Навчальний посібник. — К.: Вікар, 1997. — 584 с.
9. *Уолш Н.Д.* Дружба с Богом (необычный диалог). — М.: ООО Издательский дом «София», 2005. — 352 с.